

רשימות

בפרשת השבוע

שבת חוה"מ פסח

שמות פרק א' פסוק א'

ואלה שמות בני ישראל הבאים

בעל הטורים: ראשי תיבות - שביה, שאפילו כשהיו בשביה "שמות בני ישראל הבאים", שלא שינו שמותם, וזהו שאמרו חז"ל בשביל ג' דברים נגאלו ממצרים, בשביל שלא שינו שמותם וכוליה, וגם כן "ואלה שמות" וא"ו מוסיף על ענין ראשון, וימת יוסף, ואלה שמות, שצוה להם שלא ישנו שמותם, ואמר להם אף על פי ששינו שמי וקורין אותי צפנת פענח, אתם אל תשנו שמותיכם.

מקורות: מצינו בחז"ל [במדבר רבה פרשה י"ג כ'] "למה נאמר ג' מיני עולה, כנגד ג' מידות טובות שהיו בידן של ישראל במצרים ובזכותן נגאלו, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ושגדרו עצמם מן הערה".

[פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ח, ז"ל: "בזכות שלשה דברים יצאו בני ישראל ממצרים - לא החליפו לשונם, ולא הלשינו איש על רעהו, (בכתי"י אחד נאמר: ולא שינו את לבושיהם) ובייחוד השם"].

ביותר אריכות מצינו בחז"ל [ויקרא רבה פרשה ל"ב, ובמדרש שיר השירים רבה פ"ד]: "רבי הונא בשם בר קפרא אמר בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה, לא שינו את שמם, ראובן ושמעון נחתין, ראובן ושמעון סלקין, ולא היו קורין לראובן רופוס, ולשמעון לא היו קורין לוליני, וליוסף לסטיים, ולבנימן אלכסנדרא". עכ"ל. [וכן נאמר פסוק זה כבר בפרשת ויגש (מו ח) "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה", באותו לשון שכתוב כאן, לומר לנו שלא שינו שמם מאז שבאו מצרימה].

דברי חז"ל אלו צריכים בירור מדוע לא הוסיפו על שלשה דברים אלו דבר רביעי והוא שלא שינו מאכלם, והרי מפורש בחז"ל שהוא שמירה על התקרבות לגויים כמו שמצינו בהלכות ביטול עכו"ם, ובהלכות יין נסך ועוד, שהוא להרחיק בנינו לבין הגויים, וכן להרחיק שלא נאכל טריפות, והרי שמרו על כך במצרים, ולפי אחד מן הראשונים [בזמן רש"י] אכן מביא במדרשו [מדרש לקח טוב, או פסיקתא זוטרתא בפרשת כי תבוא, לרבינו טוביה ב"ר אליעזר] גם את ענין המאכל במצרים, וז"ל: "ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצוינים שם, שהיה מלבשם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים". [רק לגבי מצוינים שם, ולא לגבי שבזכות זה נגאלו, שהוא דרגה יותר גבוהה, והיו דברים כמו שלא שינו לשונם שהוא גם סיבה לגאול וגם שהיו מצוינים שם].

וכן מצינו שמאכל ישראל הוא אחד מהדברים המיוחדים לעם ישראל כמו שמביא רש"י בחומש דברים [פרק ל"ג פסוק י"ט בד"ה עמים הר יקראו], וז"ל: דבר אחר: על ידי פרמקטיא של זבולון, תגרי עובדי כוכבים באים אל ארצו, והוא עומד על הספר [גבול הארץ], והם אומרים, הואיל ונצטערנו עד כאן נלך עד ירושלים, ונראה מה יראתה של אומה זו ומה מעשיה, והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד,

ואוכלים מאכל אחד, לפי שהעובדי כוכבים, אלוהו של זה לא כאלוהו של זה, ומאכלו שליזה לא כמאכלו של זה, ומתגירין שם, שנאמר שם יזבחו זבחי צדק, אם כן מדוע אין דבר זה נכלל בדברים שבזכותו נגאלו אבותינו ממצרים [ואולי אין משם ראייה שהיה כך גם בזמן שהיו במצרים]?

י"ל שאין דבר זה כמו הדברים האחרים שהוזכרו בחז"ל שבזכותם נגאלו, והם: ששמרו על שמם, לשונם, לא דיברו לה"ר, ושלא היה בהם פרוץ בעריות, [ויש גם גירסאות שמלבושם היה שונה], כי הם דברים שגדרו את עצמם וחזיקו בהם את עצמם, [ויוסף הצדיק אמר להם לא לשנות את שמם כדלעיל], לכן בזכות זה נגאלו, מה שאין כן האוכל הכשר המיוחד שהוא אמנם מיוחד אותם משאר העמים וכמו שנאמר "מצויינים שם", אך האוכל הכשר הוא כדי לא להכשל באכילת נבילות וטריפות האסורים, וכך יש לבאר את הנאמר בדברים [שם] "והם רואים כל ישראל עובדים לאלוה אחד, ואוכלים מאכל אחד", שלא נאמר עליהם שהיה מאכלם שונה, כי זה לבדו אינו נחשב לגורם שבעבורו הם יתגירו, שהרי להרבה אומות יש מאכלים המיוחדים להם, ולכן זה עצמו לא ראייה לדבר מיוחד, אלא נאמר ש"אוכלים מאכל אחד", שפירושו: שהאוכל שהם אוכלים הוא מאכל אחד, כיון שלא אוכלים מאכלות אחרות באף מקום מחמת כשרות האוכל, ולא כמו עמים אחרים שהגם שיש להם מאכל מסוים, אך לפעמים אוכלים גם אוכל של עם אחר, ודבר זה נבע מהמצוות והאיסורים שלהם, ולכן לא יכלו לאכול אלא מאכל אחד, ומדבר זה התפעלו כיון שהם מוותרים על תאוות האכילה, ולבסוף התגירו, ולכן גם אצלינו נאמר על כך שהיו מצויינים שם, כי הוא דבר שנראה מיוחד, אך עדיין לא סיבה שבגללה יגאלו ממצרים.

שמות פרק י"א פסוק ב'

דבר נא

רש"י: אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך הזהירם על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם [ברכות ט].

כאן בציוי נאמר רק שישאלו ממצרים "כלי כסף וכלי זהב", ואילו לקמן [בפרק י"ב פסוק ל"ה] כשהשאלו בפועל נאמר שהשאלו "כלי כסף וכלי זהב ושמלות", ורש"י שם הביא מהמכילתא ששמלות הוא הדבר הכי חשוב שישאלו ממצרים, ודבר זה צריך ביאור שהרי לא ציוו להשאיל שמלות? [אפילו שבהתגלות הראשונה של ה' אל משה במדבר סיני נאמר גם שמלות, לעיל פרק ג' פסוק כ"ב].

י"ל שצוה אותם רק על כלי זהב וכסף כיון שזאת היתה ההבטחה לאברהם אבינו, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", ולזה חשוב שישאלו את הכלי כסף וכלי זהב [ולקחו כלים אלו ממצרים ושמו אותם על החמורים, כמו שמובא ברש"י שמות יג, יג], ועל זה נאמר אצלינו רק כלי כסף וכלי זהב, מה שאין כן בני ישראל עצמם לקחו מהם גם שמלות, שחשבו על צרכיהם במדבר, וזה היה הדבר הכי חשוב להם ליציאה, שלא היו יודעים שהענן יגהץ את מלבושם, ואולי גם השתמשו בהם לקראת מתן תורה בשמלות הנוספות כשכבסו את הראשונות, והיו צריכים ללבוש אחרים במקומם, שנאמר [שמות י"ט י'] "וכבסו שמלותם", [או אולי כבסו אותם כשנמצאים עליהם], והרי ידעו שיעבדו את ה' במדבר, וצריך לשם כך להתקדש ולהטהר ולכבס בגדיהם, [לכן אצל יעקב אבינו (בראשית לה, ב) נאמר "והחליפו שמלתיכם", כיון שהיו בידם עוד שמלות, וכן לא היה מועיל רק לכבסם, כי הם היו של ע"ז, אך כאן במתן תורה מספיק היה לכבסם], אך מצד שני אין לו ערך כספי רב, כמו כסף וזהב, ולכן נאמר שבני ישראל [וכן לעיל ג, כב, שיקחו] לקחו גם שמלות ממצרים.

[וראה עוד בחומש דברים פרק ב' פסוק ל"ד ברש"י ד"ה מתים, ועיין גם בבעל הטורים לעיל פרק ג' פסוק כ"ב בד"ה ושמלות, ששמלות כל אחד לקח שתיים, אחד למלבוש ואחד לצרור בו הבצק].

ואם תקשה לך שהרי מובא בחז"ל [מדרש שיר השירים (א נד) על הפסוק "תורי זהב נעשה לך"] שביזת הים היתה בדרגה איכותית יותר מביזת מצרים, ואם ביזת מצרים היא כמו כסף, אז ביזת הים היא כמו זהב, ואם כן הרי יתקיים בהם שיצאו ברכוש גדול ואיכותי יותר מאוחר יותר בביזת הים, והרי בביזת הים בני ישראל רצו אותה מאוד ולא רצו לעזוב אותה עד שמשה רבינו היה צריך להסיע אותם משם כמובא בחז"ל, מה שאין כן במצרים לא רצו לקחת כסף וזהב מהמצריים, שכך משמע בפסוקים שהקב"ה היה צריך לבקש מהם שילכו למצריים, וכן כתוב אצלינו ברש"י "אין נא אלא לשון בקשה, בבקשה ממך

הזהירים על כך, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם", ואם כן לא היה כביכול טענה לאברהם אבינו שלא יצאו ברכוש גדול?

אך י"ל שאכן כך היה רק מאוחר יותר בים סוף אחרי היציאה מארץ מצרים, אך ההבטחה של הקב"ה לאברהם אבינו היתה על היציאה ממצרים, שהיתה קודם, שנאמר בהבטחה "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", שהיציאה ממצרים תהיה ברכוש גדול, ואינו דומה יציאה עם רכוש, ליציאה בלא רכוש, כיון שיציאה עם רכוש היא יציאה הרבה יותר משמחת, אפילו שהרכוש בים יהיה שווה ואיכותי יותר. [ואף שחז"ל אמרו על מכת דם (שמות רבה ט י) "מכאן העשירו ישראל", אם כן כבר העשירו קודם ליציאה ממצרים? י"ל שעדיין לא היה זה בבחינת רכוש גדול המובטח לאברהם אבינו, ודע עוד שהבטחה זו של "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" לאבות הקדושים, חוץ מזה שהיא תתקיים עד תום, הקב"ה רצה גם שכולם יראו שהבטחה זו נתקיימה, שכך משמע לקמן בפרשת חקת שזאת הסיבה האמיתית שהקב"ה צוה לשלם לאדום על המים בכסף מלא תמורת המעבר בארצם, והוא להראות להם שנתקיים ההבטחה לאבות "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול", שכך נאמר במדרש רבי תנחומא (חקת יב) - "נעברה נא בארצך וגו' מי באר, מי בורות היה צריך לומר, למדך תורה דרך ארץ, שההולך לארץ שאינו שלו ויש בידו צרכיו, לא יאכל ממה שיש בידו, אלא שלו יהא מונח, ויקנה מן החנוני, בשביל להנותנו, כך אמר להם משה, הבאר עמנו, ומן אנו אוכלין, לא תאמר שאנו מטריחין עליך, שכר אתה עושה לעצמך, וכך אמר לו הקב"ה למשה "אכל תשבחו מאתם בכסף ואכלתם", ומשה אמר להם לישראל, התיירו להם כספכם, שלא יאמחו עבדים היו ועניים הם, הראו להם עשרכם וידעו שלא יאמרו הפסדתם בשעבוד, שכבר אמר הקב"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, וידעו שאין אתם חסרים כלום].

פרק ט"ז פסוק א'

הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה

רש"י: והלא ביום יצאו, שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל, אלא לפי שבליילה נתן להם פרעה רשות לצאת, שנאמר ויקרא למשה ולאהרן לילה.

פירוש: שברגע שידעו שהוא משחררם ואמר להם בפועל שיש להם רשות לצאת ממצרים, אם כן זו היא ההודעה החשובה ולהם הם חיכו הרבה שנים, אפילו שלמעשה יצאו רק למחרת ביום.

כן מצינו גם בגמרא ברכות [ט. זז] "אמר רבי אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב, שנאמר הוציאך ה' אלוֹקֶיךָ ממצרים לילה, וכשיצאו, לא יצאו אלא ביום, שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה", ופירש"י שם [בד"ה מערב נגאלו] נתנו להם רשות לצאת.

לפי זה י"ל שלכן המצוות המיוחדות לחג הם דוקא בליל פסח כמו אכילת מצה ומרור כמפורש בפסוק [שמות יב, יח] "בערב תאכלו מצות", כי אז התחיל הנס, מה שאין כן בסוכות למשל, מצות נטילת ארבע מינים מתחיל דוקא מהבוקר שלמחרת.

כל זה מדובר לגבי מצוות היום שעושים דוקא בליל חג המצות, אך לגבי מצות זכרון התמידית הנאמר בפסוק בחומש שמות [יג, ג] "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", כוננת מצוה זו שצריך לזכור דוקא את היום למחרת, שהרי אז בפועל יצאו ממצרים, דבר זה מפורש ברש"י בשמות [יב, יד] על הפסוק "והיה היום הזה לכם לזכרון" - וזה לשונו "למדנו שיום היציאה הוא יום של זכרון, ואיזה יום יצאו, הוי אומר יום חמשה עשר בניסן הוא של יום טוב, שהרי ליל חמשה עשר אכלו את הפסח ולבוקר יצאו", וכן בהמשך הפסוקים אצלינו נאמר [טז, ג] "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך", ומבאר רש"י וז"ל "על ידי אכילת הפסח והמצה, את יום צאתך".

מתוך הספר רשימות בפרשת השבוע לרב הופנר

הערות והארות על הכתוב כאן יתקבלו ברצון במייל שכתובתו

haseforim@gmail.com